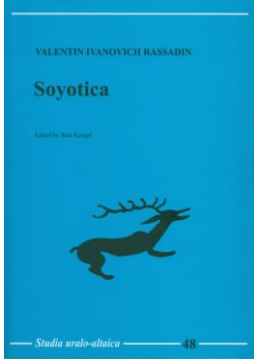

V.I. RASSADIN (2010). *Soyotica*. Ed. Béla Kempf, Studia Uralo-Altaiica 48, Szeged: FVTeam Nyomda, 229 s.

İsa SARI

Türk dilleri üzerine yapılan tasnif çalışmalarında genellikle Tuvacanın bir varyasyonu olarak, *d-* ya da Kuzey Sibirya alt grupları içerisinde değerlendirilen Soyotça (*Соѳтом тыл, Soyot tıl*), ilk kez on sekizinci yüzyılda Alman Coğrafyacı Anton Friedrich Büsching tarafından fark edilmiş ve Tofacaya olan benzerliğiyle dikkat çekmiştir. Matthias Castrén de, on dokuzuncu yüzyılda Buryat Cumhuriyeti'ne yaptığı gezi sırasında Tunka Soyotlarını ziyareti etmiş ve aynı benzerliğin farkına varmıştır.

Ses dizgesi Tofaca ile aynı olan Soyotçanın konuşur sayısı hakkında kesin veriler bulunmamakla birlikte, bu dil son yıllarda Soyot okullarında öğretilmeye, aynı zamanda sözlük ve gramerleri hazırlanmaya başlanmıştır. Valentin Ivanovich Rassadin tarafından hazırlanan, Béla Kempf'in eklerle genişlettiği Soyotça-Buryatça-Rusça Sözlük ve özet gramer de bu çalışmalardan birisi durumundadır. *Soyotica* adıyla Szeged Üniversitesi Altayistik Çalışmaları Bölümü tarafından *Studia Uralo-Altaiica* serisinin 48. kitabı olarak yayımlanan bu eserde, Soyotçanın ses bilgisi, biçim bilgisi ve söz dizimi konularını ele alan dil bilgisi bölümü, Rusça tercümesiyle beraber bir Soyot hikâyesi ve Soyotça-Buryatça-Rusça sözlük yer almaktadır.

Eserin *The Language of the Soyots of Buryatia* başlıklı birinci bölümünde ilk olarak Soyot halkından ve tarihinden bahsedilmekte; ardından Soyotçanın keşfiyle ilgili çalışmalara değinilmektedir. Yazar, eserinde yer alan Soyotça dokümanların, kendisinin 1970'li yıllarda yaptığı saha araştırmasına dayandığını belirtmekte ve Soyotça-Buryatça-Rusça sözlüğün ise dört bin beş yüzden fazla madde başı içerdiğini ifade etmektedir. Ayrıca, eldeki verilere dayanarak Soyotçayı yeniden "tesis ettiğini" de bu bölümde vurgulamaktadır.

The Soyot Phonology alt başlığında yazar, Sovyetler Birliği döneminde, diğer Türk dillerinde olduğu gibi Soyotça için de Kiril tabanlı bir alfabe geliştirildiğini ve bu alfabeye, esas Kiril alfabesinde mevcut olmayan, fakat diğer bazı Türk dillerinde de kullanılan *к, ґ, җ, һ, Һ, Ө, Ү, Ә, і* harflerinin eklendiğini belirtmektedir. Soyotçanın herhangi bir diyalektinin bulunmadığını da burada belirten yazar, buna rağmen *баши ~ баһы (başı ~ bahı)* 'onun başı' ya da *кашан ~ каһан (kaşan ~ kahan)* 'ne zaman' örneklerinde olduğu gibi, konuşurlar arasında gözlemlenen bazı farklılıklar taşıdığına da değinmektedir.

Soyotçanın dördü art damak (*a, o, y, ы*), altısı ön damak (*э, э, ө, ү, u, i*) olmak üzere toplam 10 ünlüsünün bulunduğunu ve bu ünlülerin de kısa, gırtlaksız kısa ve uzun olmak üzere üç grupta değerlendirilebileceğini ifade eden yazar, ünlülerle ilgili bu farklılıklara dair birkaç örnek vermektedir. Bunlardan ikisi şöyledir:

om ‘ateş’ – *омт* ‘çimen, yeşillik’

ылт ‘göndermek’ – *ылт* ‘köpek’ – *ыым* ‘ses’.

Soyotçanın ünlülerinden sonra ünsüzlerine değinen yazar, çeşitli ses olaylarını da burada açıklamakta ve örneklendirmektedir. Uzun ya da kısa ünlülerden sonra gelen *к* ve *қ* seslerinin ünlüyle başlayan ek almaları durumunda ötümlüleşmeleri, bu seslerin gırtlaksız ünlülerden sonra gelmesi durumundaysa *h* sesine değişmesi, bu bölümde verilen örneklerden birisidir: *ақ* ‘ova, bozkır’ > *ағи* ‘onun ovası’; fakat *оққ* ‘kurşun’ > *оқы* ‘onun kurşunu’ gibi.

Soyotçanın sözcük kategorileri, eserin *Word Classes* başlığında ele alınmaktadır. *Nouns* alt başlığında isim kategorisi incelenmekte ve Soyotçada gramatikal cinsiyet olmadığı da belirtildikten sonra çokluk ekleri sıralanmaktadır: *-лар/-лэр, -нар/-нэр, -тар/-тэр*. Çokluk eklerinin ardından tekil ve çoğul iyelik ekleri örneklerle açıklanmakta ve bunlarla ilgili ses değişmelerine değinilmektedir. İyelik ekleri bahsinin sonrasındaysa durum ekleri ayrıntılı olarak sıralanmakta ve örneklendirilmektedir. Buna göre, Soyotçada *киши* ‘adam’ sözcüğünün durum eki almış biçimleri şu şekildedir:

Yalın	: <i>киши</i>	‘adam’
Yükleme	: <i>кишини</i>	‘adamı’
İlgi	: <i>кишиниң</i>	‘adamın’
Yönelme	: <i>кишээ</i>	‘adama’
Bulunma	: <i>кишидэ</i>	‘adamda’
Ayrılma	: <i>кишидэн</i>	‘adamdan’
Yön Göster.	: <i>кишигиди</i>	‘adama doğru’

Adjectives alt başlığında Soyotçadaki sıfatlar değerlendirilmekte; pekiştirme, derecelendirme gibi durumlar açıklanmaktadır: *сап-сарыг* ‘sapsarı’, *қап-қара* ‘kapkara’; *улыгдан улиг* ‘daha büyük’ gibi. *Numerals* alt başlığında asıl sayılar, sıra sayılar, üleştirme sayıları ve diğer sayı kategorileri örneklerle anlatılmaktadır: *бирээ* ‘bir’, *иьһи* ‘iki’, *үһи* ‘üç’ vb.

Sıfatların ardından zarflar, *Adverbs* alt başlığında ele alınmakta ve zarfların birincil ya da çeşitli sözcük kategorilerinden türetilmiş olabileceği belirtilmektedir. Eski Türkçe yön gösterme durumu eki *-GARU*’nun Soyotçada *-ғаары/-гээрi, -қаары/-кеерi* şekillerinde korunduğunu belirten yazar, bu ekin Soyotçada zarf türetmede sıkça kullanıldığını da ifade etmektedir: *бурьңаары*,

'ileriye, ileriye doğru' (<бурьыч 'ön, ileri' + заары YGDE); *ышкээри* 'içeriye, içeriye doğru' (<ыш 'iç' + кеери YGDE). Bu alt başlığın sonunda yazar, Soyotçadaki zarfların da yer-yön, zaman, nicelik ya da durum zarfları gibi çeşitli başlıklar altında gruplandırılabilceğini savunmaktadır.

Verbs alt başlığında Soyotçada fiil çekimi ve fiillerle ilgili diğer hususlar ele alınmaktadır. Bu alt başlığın ilk bölümü olan *Participles*'ta sadece geçmiş ve gelecek zaman sıfat-fiillerine temas edilmektedir: *-зан/зэн, -кан/-кэн* ve *-ар/-эр, -ыр/-у(и)р*. *Converbs* kısmında isim-fiiller altı başlık altında değerlendirilmektedir. Alt başlığın diğer bölümleri ise sırasıyla şunlardır: *Aspect* (Görünüş), *Voice* (Çatı), *Personal Inflection* (Kişi ekleri), *Mood* (Kip). Bu bölümlerde Soyotça fiil çekimleri örneklerle açıklanmaktadır. Geçişlilik, geçişsizlik durumları; dönüşlü, işteş, ettirgen fiil çatıları; emir ve istek kipleri; zamanlar ve fiil çekimiyle ilgili diğer hususlar bu kısımlar içerisinde detaylı bir şekilde incelenmektedir.

Soyotçanın zamirleri, *Pronouns* alt başlığında ele alınmaktadır. Buradaki verilere göre Soyotça şahıs zamirleri şöyledir:

<i>мен</i>	'ben'	<i>бис</i>	'biz'
<i>сен</i>	'sen'	<i>бистэр</i>	'biz' (ikiden fazla kişi)
<i>ол</i>	'o'	<i>силэр</i>	'siz' (resmiyet)
		<i>силэрлэр</i>	'siz' (birden fazla kişi)
		<i>олар</i>	'onlar'

Edatlar ve bağlaçlar, eserin *Auxiliary Words* alt başlığında incelenmektedir. Hitap (seslenme) ünlemleri ve yansıma sözcükler ise ayrı alt başlıklar altında ele alınmaktadır: *байырлыг!* 'güle güle!', *һаадыр!* 'dur!' vb.

Soyotçanın söz dizimine kısaca *Syntax* başlığında değinilmekte ve Eski Türkçe söz varlığına 'çok yakın' olduğu vurgulandıktan sonra, bağlaçlar yerine, söz gruplarını bağlamada daha çok isim-fiil ve sıfat-fiillerin kullanıldığından söz edilmektedir.

Structure of the Soyot Lexicon başlığı altında Soyotçanın söz varlığına dair tespitler aktarılmaktadır. Yazar, Soyotçanın söz varlığının büyük bir kısmının Genel Türkçe söz varlığına dayandığını ifade etmekte ve Eski Uygur Türkçesi ile olan benzerlik ve yakınlığını vurgulamaktadır. Soyot yaşam tarzının, söz varlığına önemli ölçüde yansıdığı ve ren geyiği besleyiciliği başta olmak üzere Soyot kültürünün önemli unsurlarına dair sözcüklerin söz varlığında büyük bir yer tuttuğu, bu bölümde yer alan bilgiler arasındadır. Ayrıca, 13. yüzyılda, Soyotların ataları olan Sayan Türklerinin Cengiz Han döneminde Moğollara

tabi olmasıyla beraber, dillerinin Moğolcanın yoğun etkisi altında kaldığı ve Soyotçada pek çok Moğolca alıntı kelimenin bulunduğu da belirtilmektedir. Soyotçadaki bu Moğolca alıntılar ise üç tabakada değerlendirilmektedir: Bunlardan ilki, Orta Moğolca döneminde yapılan ödünçlemelerin; ikincisi, Halhaca bir varyant olan Modern Darkat dilinden yapılan ödünçlemelerin; üçüncüsü ve sonuncusu ise Buryatçadan yapılan ödünçlemelerin oluşturduğu tabakadır. Yazar, ödünçlenen bu sözcüklerin Soyotça ses kurallarına uyum sağladığını da vurgulamaktadır. Soyotçadaki Moğolca alıntı sözcüklerin bazılarının, bu tabakalardan hangisine ait olduğunu ya da hangi Moğol dilinden ödünçlendiğinin belirlenmesinin oldukça zor olduğunu ifade eden yazar, modern Moğol dillerinden yapılan ödünçlemelerin ise kolayca farkına varılabilir olduğunu belirtmektedir. Örneğin, Halha dilinde, Moğolca orijinal biçimin son hecesi genellikle düşmektedir ve Soyotçaya Halha dili üzerinden ödünçlenen sözcüklerde de aynı durum gözlemlenmektedir:

mooc ‘toz’ < Hlh. *mooc*, krş. Bur. *моохон*, YMo. *toyosun*

Yazar, Soyotçadaki alıntı sözcüklerin büyük bir kısmının da Buryatçadan, daha doğrusu Buryatçanın Oka diyalektinden ödünçlendiğini, bunun ise, Soyotların yaklaşık 400-450 yıl kadar Oka Buryatlarıyla iç içe yaşamalarından kaynaklandığını ifade etmektedir.

Eserin gramer bölümünün sonrasında, *Аңшы кииуу* (Avcı) adlı Soyotça kısa bir hikâye yer almaktadır. Rassadin'in *Şırlay* olarak hitap edilen yaşlı bir kişiden derlediği bu hikâye Soyotça olarak Kiril harfleriyle yazılmış ve ardından Rusça tercümesi verilmiştir. Bu hikâyenin ilk paragrafının çevriyazısını verip Türkiye Türkçesine aktarmayı uygun gördük:

Añşı Kişi

Şaanda şağ şaanda bir añşı kişi turğan iik. Añnap çoruur a'tı ta, ivisi ta çok bolğan iik. Kılaştap çorıp añ kılğan iik. Dıt çö'hireesi bile şıp kağan alaçı-öglig bolğan iik. Ol añşı kişi i'hi urıglıg iik. Bireesi i'hi na'sınnıg, bireesi beş na'sınnıg iik.

Avcı

Uzun zaman önce bir avcı varmış. Onun atı da evi de yokmuş. Yürüyerek avlanırmış. Çam ağacından yapılma bir çadırı ve iki çocuğu varmış. Birisi iki yaşında, diğeri beş.

Bu kısa hikâyenin sonrasında, Soyotça-Buryatça-Rusça sözlük yer almaktadır. Bu sözlük, eserin büyük bir kısmını oluşturmakta ve yaklaşık dört bin beş yüz madde başı içermektedir. Sözlükte, Soyotça kelimeler koyu harflerle dizilmiş, köşeli parantezler içerisinde çekimli biçimleri belirtilmiş, italik harflerle sözcük

kategorileri açıklanmış ve Rusça anlamları verilmiştir. Bunların dışında, varsa sözcüklerin ikinci ve daha sonraki anlamları da numaralandırılarak açıklanmıştır.

KISALTMALAR

bkz. : bakınız

Bur. : Buryatça

Hlh. : Halhaca

krş. : karşılaştırınız

YGDE : Yön Gösterme Durumu Eki

YMo. : Yazı Moğolcası

